

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

زمان چاپ: ۱۴۰۲/۰۸/۰۲

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

بررسی باور به مرگ و معاد در کتاب‌های فارسی و دینی دوره اول و دوم متوسطه

فاطمه عرفانی راد^۱، فاطمه صادقی فیروزجا^۲

۱- کارشناسی آموزش زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فرهنگیان، پردیس صدیقه طاهره ساری

۲- کارشناسی آموزش زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فرهنگیان، پردیس صدیقه طاهره ساری

fateme.erfanirad21@gmail.com

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی باور به مرگ و معاد در کتاب‌های فارسی و دینی دوره اول و دوم متوسطه انجام شد. در این مقاله، باور به مرگ و معاد به عنوان یکی از باورهای اساسی در دین‌ها و فرهنگ‌های مختلف بررسی شده است. باور به مرگ و معاد به معنای پذیرش این واقعیت است که بعد از مرگ، جان‌بازان به دنیای دیگری منتقل می‌شوند و در آنجا برای حساب‌گری قرار می‌گیرند. این باور در دین‌های ابراهیمی، به عنوان یکی از اصول اساسی تلقی می‌شود و در کتاب‌های مقدس همچون قرآن و تورات به طور مکرر به آن اشاره شده است. در کتاب‌های فارسی نیز، باور به مرگ و معاد به عنوان یکی از باورهای پایه‌ای برجسته است. در شاهنامه فردوسی، به این باور به صورت صریح اشاره شده است و قصه‌های مختلفی درباره عواقب رفتارهای انسان‌ها پس از مرگ روایت شده است. برای انجام این پژوهش، روش تحقیق کتابخانه‌ای استفاده شده است. در ابتدا، منابع مربوط به باور به مرگ و معاد در کتاب‌های فارسی و دینی دوره اول و دوم متوسطه جمع‌آوری شده است. سپس، با استفاده از روش تحلیل محتوا، نحوه تصویرسازی و توصیف این باور در کتاب‌های درسی بررسی شده است. نتایج نشان می‌دهد که باور به مرگ و معاد در کتاب‌های فارسی و دینی دوره اول و دوم متوسطه به صورت گسترده‌ای تصویرسازی شده است و مفاهیم مرگ و معاد به بیان‌های متفاوت مخصوصاً زبان شاعرانه نگارش شده است.

کلمات کلیدی: مرگ، معاد، متوسطه، فارسی، دینی، ادبیات

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

مقدمه

در جهان هستی از آغاز تا کنون هیچ پرسشی جدی‌تر از مسئله مرگ و زندگی برای انسان مطرح نبوده و مرگ و سرنوشت آدمی پس از مرگ همواره از مهمترین دغدغه‌های بشر به شمار می‌رفت. سالاری مقدم، مهری (صفحه ۲، بهمن ۱۳۹۶) انسان موجود اندیشه مندی است و مرگ حقیقتی است که بی تردید قوه عاقله آدمی را به هموردی فرا می‌خواند و هرکس به فراخور خود در میدان زندگی بارها بارها با آن دست و پنجه نرم می‌کند. پس می‌توان اندیشه مرگ را همزاد جان آدمی و به درازنای تاریخ دانست و از این نیز پیشتر رفت و مانند هگل «تاریخ را محصول کنش بشر با مرگ دانست.» (معتدی، ۱۳۷۳)

شاعران و اندیشمندان هر ملتی دیدگاه‌های متفاوتی درباره مرگ و هستی دارند که آن‌ها را در قالب‌های مختلف هنر و ادبیات مطرح می‌کنند. جبار ناصرو، عظیم و کوهنورد، رقیه (ص چکیده، ۱۳۹۶)

معاد و زندگی پس از مرگ برای انسان‌ها همیشه به شکلی رمز آلود و ناشناخته بود و همین ناشناختگی باعث ترس بیشتر از مرگ گردیده است. امیری خراسانی، احمد (صفحه ح چکیده، شهریور ۱۳۹۸)

در منابع ایران باستان به خصوص شاهنامه حکیم فردوسی، تصاویر و استعاره‌هایی برای مفهوم مرگ به کار برده شده که نشانگر باور به دیو مرگ یا استویهاد است که هرچند فردوسی به طور صریح به آن اشاره نکرده اما از تشبیهات و تصویرسازی‌ها این طور برمی‌آید که ویژگی‌های مرگ در اندیشه ایران باستان با مفهوم دیو مرگ کاملاً مطابقت دارد و برابر دانسته شده است این مسئله نیز خود شاهدی بر هراس و ترس از مرگ است. همانطور که فردوسی در ابیات ذیل به صراحت به جنبه وحشت آور مرگ اشاره کرده:

هم ایدر ترا ساختن نیست برگ

بترسد دل سنگ و آهن ز مرگ

نه پیل سرافراز ماند نه شیر

چنین است هرچند مانیم دیر

رهایی نیابد از او بار و برگ

دل سنگ و سندان بترسد ز مرگ

(سنچولی، اردشیر ۱۳۹۵)

تجربه مرگ در جوامع مختلف متفاوت بوده است و مرگ اندیشی جایگاه ممتازی در ادبیات و هنر هر سرزمینی دارد و نشانگر بینش و جهان بینی مردم آن سرزمین است. اعرجی، هدیه (صفحه ۴، ۱۳۹۷)

در نهج البلاغه امام علی (ع) که به راستی به عنوان برگ زرینی در تاریخ امت و ملت اسلامی می‌درخشد می‌توان یاد مرگ را از کلیدهای گشاینده شخصیت علی بن ابی طالب و آینه تمام نمای امام علی (ع) دید.

محوریت مرگ اندیشی در نهج البلاغه به گونه‌ای است که اگر از خدا سخن می‌رود در پی آن یاد مرگ می‌آید. اگر از انسان یا دنیا و جهان سخن می‌رود باز هم به مرگ می‌رسد. گویی مرگ اندیشی شاهراهی است که همه راه‌ها به آن ختم می‌شود. (بهروان، حمیدرضا شهریور ۱۳۸۸)

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

درواقع مرگ یکی از واقعیت‌های به ظاهر تلخ و ناگوار زندگی انسان‌هاست که هرچند همگان این واقعیت انکار ناپذیر را پذیرفته‌اند باز هم برخلاف میل و طبیعت انسان‌ها جلوه می‌کند

میل به جاودانگی و امید به زنده ماندن دل و ذهن همه انسان‌ها را به خود مشغول داشته است. آثار و نشانه‌های این آرزوی جاودانه زیستن را در ادبیات مکتوب و آثار دینی و غیر دینی قبل و بعد از اسلام مردم ایران اشکارا می‌توان دید. پرویزی، ریحان (صفحه و، ۱۳۸۹)

همچنین علم به معاد از اصول اساسی ایمان بوده و از اشرف امور به شمار می‌آید. برداشت پیروان ادیان و مذاهب و طرز تلقی آنان از مسئله معاد یکسان نبوده و در نتیجه تفسیرهای گوناگونی در این باب به منصف ظهور رسیده است. ترابی کیا، سارا (صفحه ۳، ۱۳۸۶)

مرگ در نظر عارف موجب کمال اوست و روح کمال طلب و ترقی خواه عارف به آن مشتاق است. عبدی مکوند، اسماعیل (صفحه ۱۳، ۱۳۹۱)

مرگ در فرهنگ اصطلاحات عرفانی به معنای «خلع جامه مادی و طرد قیود و علایق دنیوی و توجه به عالم معنوی» آمده است. سجادی (۱۳۸۶)

در فرهنگ معین معاد در لغت به معنی بازگشتن، عود کردن، جای بازگشت، عالم آخرت و جهان دیگر است.

همچنین مؤلف کتاب «معاد از دیدگاه علامه قزوینی» معاد را در اصطلاح علم کلام اینچنین بیان می‌کند:

«دلایل عقلی و نقلی به روشنی ثابت کرد که مرگ پایان زندگی انسان نیست بلکه پس از مرگ حیات دیگری وجود دارد که در اصطلاح علم کلام به آن معاد می‌گویند.»

متکلمان قائل‌اند که ادیان آسمانی در مقابل احکام و تکالیف، وعده ثواب و عقاب داده‌اند؛ اما عدل الهی در دنیا کاملاً محقق نمی‌شود پس باید عالم دیگری باشد که صلاحیت این تحقق را داشته باشد. عبدالرزاقی (۱۳۸۰)

در نظام آموزشی ایران به علت متمرکز بودن سیستم آموزشی و نظارت تام دولت بر برنامه‌ها و کتب درسی مدارس، درس فارسی و کتاب آن نسبت به کتاب‌های دیگر به عنوان مهمترین ابزار آموزش زبان رسمی اهمیت دوچندان دارد. چرا که یکی از مهمترین رسالت‌های این کتاب، انتقال و تثبیت هویت ملی است.

بیان مسئله

با توجه به این که مقطع تحصیلی متوسطه از حساس‌ترین و مهمترین دوره‌های زندگی نوجوانان و زمان شکل‌گیری و تثبیت نهایی شخصیت اجتماعی و اخلاقی و دینی دانش‌آموزان است ضمن توجه به اهمیت مسئله معاد ایجاد آبخورهای فکری مناسب در محتوای کتاب‌های درسی برای آنان نیاز اساسی به شمار می‌رود. کارگر، مجتبی (۱۳۹۵)

به همین دلیل هماهنگی و ارتباط متون کتاب‌های فارسی به طور خاص با نیازهای دینی و مذهبی دانش‌آموزان بیش از پیش اهمیت یافته است.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

پرسش‌های پژوهش

و از آنجایی که این ارتباط بین دروس مختلف و وجود یک خط مشی مشخص در تمامی دروس در نهادینه کردن اهداف برنامه درسی به طور کامل و همه جانبه در ذهن دانش آموزان نقش به سزایی دارد؛ و ارتباط عرضی عبارت است از ارتباط محتوای یک درس با سایر دروس در یک پایه و ارتباط طولی عبارت است از ارتباط محتوای یک درس در طول سال‌های متوالی؛ پژوهشگران ضمن علم به اهمیت این مسئله به دنبال آن هستند که به بررسی ارتباط عرضی محتوای کتاب درسی با موضوع باور به مرگ و معاد در کتاب‌های فارسی و دینی دوره اول و دوم متوسطه بپردازند و به سؤالات زیر پاسخ دهند:

۱. درصد فراوانی مسئله باور به مرگ و معاد در کتاب‌های فارسی دوره اول و دوم متوسطه چگونه است؟

۲. درصد فراوانی مسئله باور به مرگ و معاد در کتاب‌های دینی دوره اول و دوم متوسطه چگونه است؟

۳. اشتراکات و تفاوت‌های مسئله معاد در دو کتاب فارسی و دینی به چه صورت است؟

روش پژوهش

پژوهشگران ضمن بررسی میزان اهمیت موضوع مورد بحث، با مطالعه دقیق و انتقادی و موشکافانه کتب درسی، و جمع آوری اطلاعات و گزارش حاضر، به وسیله مطالعه مقالات و پایان نامه‌های مرتبط، از روش کتابخانه‌ای برای نوشتن این پژوهش بهره برده‌اند. با استفاده از منابع علمی و دیدگاه صاحب نظران، ابعاد گوناگون مسئله مطرح شده، مورد بررسی قرار گرفته و در پایان نتیجه گیری به عمل آمده است.

۱.۱ پیشینه پژوهش

طبق بررسی‌های انجام شده پژوهشگران درباره موضوع مقاله حاضر، چندین مقاله مرتبط منتشر شده که به شرح زیر است:

۱. آتش زر، علیرضا و ملک محمدی، کوثر (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی آیین مرگ در مثنوی مولانا و دیوان عطار نیشابوری» به بررسی انواع مرگ در اشعار و دیدگاه حضرت مولانا و شیخ عطار نیشابوری پرداختند و به این نتیجه رسیدند که معمای لاینحل مرگ همواره هسته مرکزی اندیشه شاعران و نویسندگان، عرفا و اندیشمندان بوده و به همین دلیل مرگ اندیشی در اکثر آثار ادبیات فارسی سایه افکنده است.

۲. نوروزی، زینب و زنگنه قاسم آبادی، راضیه (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی عناصر دینی در اشعار کتاب فارسی متوسطه دوم رشته علوم انسانی (پایه دهم)» به بررسی مؤلفه‌های دینی هم چون خداشناسی، توجه به اهل بیت و قیام امام حسین و کشته شدن در راه خدا در آن کتاب پرداخته است.

۳. محمدی، فرهاد (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «مفاهیم مرتبط با مرگ و مرگ اندیشی در شعر شاعران عارف» در ششمین همایش ملی متن پژوهی، نگاهی تازه به ادبیات داستانی معاصر، به مسئله مرگ در اشعار عارفان پرداخته است و به این موضوع

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

پی برده است که مفاهیم اصلی جهان بینی آن‌ها با مرگ اندیشی ارتباط نزدیک دارد و مفاهیمی چون دنیاستیزی، ناپایداری دنیا، زودگذری عمر و عزلت‌گزینی با مفهوم مرگ معنا می‌یابد.

۴. جوکار، منوچهر و ساکی، بهمن (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی عناصر و مضامین دینی و میهنی در اشعار کتاب‌های فارسی دوره راهنمایی» در مجله علمی-پژوهشی مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز، این مسئله را بررسی کرده است. براساس نتایج این پژوهش میزان شعرهای دینی دوره راهنمایی بیشتر از اشعار میهنی است. بنابراین میزان و حجم این دو موضوع را نشان می‌دهد.

۵. رضایی، مهناز (۱۳۸۹) در مقاله خود با عنوان «مرگ و زندگی در شعر معاصر ایران» نگرش شاعران معاصر نسبت به مرگ و زندگی را بررسی کرده است. براساس این پژوهش، سپهری نگاه مثبتی به مرگ و زندگی دارد.

۶. عالی زاده مرشت، محمد و رضوانیان، قدسیه و جعفری، سمانه (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل انتقادی صورت و محتوای اشعار کتاب فارسی دوره دوم متوسطه» ضمن بیان اهمیت کتاب فارسی به مثابه مهمترین ابزار آموزش زبان رسمی کشور، کوشیده‌اند ساختار کتاب درسی را از لحاظ میزان فراوانی اشعار از نظر سبک شعری، وزن عروضی، قالب شعری و... بررسی کنند و اینطور نتیجه گرفتند که کتاب‌های فارسی دوره دوم متوسطه به دلیل عدم تناسب با کلیت اشعار ادب فارسی در اغلب مؤلفه‌های بررسی شده، نمی‌تواند تصویری صحیح و مطابق واقعیت از شعر فارسی در ذهن دانش آموزان ایجاد کند.

۷. بخشی، اختیار (۱۳۹۸) در نشریه علمی-پژوهشی در فصلنامه‌ای با عنوان «نگاهی به حضور الهیات اسلامی در کتاب‌های درسی فارسی دوره متوسطه و مطالعه موردی کتاب فارسی پایه نهم» به نقد و بررسی محتوای الهیات اسلامی در محتوای متون درسی ادبیات فارسی پرداخته است و ضمن بیان این مسئله که بیش از ۵۰ درصد از مجموع محتوای کتاب درسی فارسی نهم یعنی بیش از ۸ درس از مجموع ۱۷ درس کتاب، براساس اسناد فرادستی و رویکرد عام برنامه درسی جمهوری اسلامی ایران به محتوای الهیات اسلامی اختصاص داده شده، نتیجه گرفته که این مسئله ادبیات فارسی را از ماهیت و کارکرد اصلی خود که تأثیر عاطفی و احساسی بر مخاطبان و تلطیف عواطف انسانی و ایجاد التذاذ ادبی است باز می‌دارد.

۸. زاگربسکی، لیندا (۲۰۰۸) در کتاب «فلسفه دین، مقدمه‌ای تاریخی» در گزارشی با عنوان «مرگ و زندگی پس از مرگ» به ترجمه مهرداد، غلامرضا به بررسی فلسفی مرگ می‌پردازد و نظریه‌های ارسطو، اپیکور، افلاطون، ابن سینا، جان لاک، دکارت، کانت، داستایفسکی را در مورد مرگ و ماهیت شخص و زندگی پس از مرگ و روح غیرمادی و... ارزیابی می‌کند

۹. کاکایی، قاسم و جباره ناصرو، محبوبه (۱۳۹۳) در مقاله خود با عنوان "بررسی تطبیقی مرگ اندیشی از دیدگاه خیام و عطار" اندیشه‌های این دو شاعر را در مورد مرگ بررسی کرده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که هر دو بارها اندیشه مرگ را تذکر داده‌اند. عطار بر خلاف خیام از سه نوع مرگ طبیعی، ارادی و عارفانه و عاشقانه سخن می‌گوید. هر دو اندیشمند مرگ را امری همگانی و یکسان برای همه موجودات بشری می‌دانند و بشر را در چاره سازی برای مرگ ناتوان می‌بینند؛ هرچند لحنشان با هم متفاوت است.

۱۰. معروفی، یحیی و پناهی توانا، صادق (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان "جایگاه مؤلفه‌های هویت ملی-مذهبی در محتوای کتاب‌های ادبیات فارسی دوره متوسطه" به تحلیل محتوای کتاب‌های درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه پرداخته‌اند و نشان داده‌اند که میزان تأکید بر مؤلفه‌های گوناگون هویت ملی-مذهبی در محتوای کتاب‌های ادبیات فارسی دوره متوسطه به گونه‌ای

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

متعادل صورت نگرفته و دارای تفاوت‌های چشمگیری است و لازم است پژوهش‌هایی با هدف سنجش میزان تأکید بر مؤلفه‌های هویت ملی_مذهبی به صورت هدفمند و هماهنگ در همه کتاب‌های درسی دوره‌های مختلف تحصیلی از ابتدایی تا عالی صورت بگیرد.

۱۱. قائمی، محمدمهدی و واعظی، احمد (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان "حقیقت مرگ، مرگ اندیشی و معنای زندگی" این مسائل را بررسی کرده‌اند و نتیجه می‌گیرند که اگر مرگ را امری وجودی و درپچه‌ای به حیات دیگر و نوعی انتقال تلقی کنیم و تولدی دوباره برای آدمی قائل شویم و با توجه به عوامل دینی و فضیلت پیشگی، موجبات تقلیل هراس از مرگ را فراهم کنیم، احساس بی ارزشی حیات رخت بر می‌بندد.

۱۲. جبارہ ناصرو، عظیم و کوهنورد، رقیه (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان "مرگ و مرگ اندیشی در اشعار شفیعی کدکنی" با رویکردی تحلیلی اندیشه و احساس این شاعر را مورد مباحثی مانند مرگ اندیشی، هراس از مرگ، تصویر زندگی و شهادت را مطالعه کرده‌اند. بر این اساس در اشعار استاد شفیعی کدکنی، چهار گونه رویکرد نسبت به مرگ دیده می‌شود: مرگ گریزی و مرگ ستیزی، مرگ در قالب شهادت، مرگ ستایی عارفانه و صوفیانه و مرگ وجودی که متأثر از دغدغه‌های شاعر است.

به طور کلی او زندگی را با همه تلخی‌هایش زیبا می‌بیند و از دیدگاه وی زندگی بر مرگ رجحان دارد.

۱۳. صدقی، حسین و محمدی، فرهاد (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان "مطالعه مرگ اندیشی در اندیشه خیام و مولانا"، جهان بینی این دو شاعر را نسبت به مرگ بررسی کرده‌اند. براساس یافته‌های این پژوهش، اندیشه‌های این دو راجع به مرگ تقریباً در مقابل هم قرار دارند. در نگاه مولوی مرگ مفهوم خود را از دست داده و تبدیل به مفهوم حیات و زندگی شده است و مرگ تنها انتقال به حیات دیگر است اما از نگاه خیام مرگ نوعی سرانجام هستی تلقی می‌شود و نسبت به رستاخیز، شک و تردید دارد.

درصد فراوانی						تعداد سطر						مقوله
دینی نهم	دینی هشتم	دینی هفتم	فارسی نهم	فارسی هشتم	فارسی هفتم	دینی نهم	دینی هشتم	دینی هفتم	فارسی نهم	فارسی هشتم	فارسی هفتم	
۱/۳	۰/۴	۱/۵	۱/۳	۱/۷	۱	۲۰	۵	۲۴	۱۷	۲۱	۱۶	شهادت و جان‌فشانی
۰/۲	۳/۷	۰/۴	۰/۰۷	—	—	۴	۴۸	۷	۱	—	—	بهشت
—	۲,۵	۰,۱	—	—	—	—	۳۲	۳	—	—	—	جهنم
۱/۱	—	۰/۵	۰/۱	۰/۱	۰/۳	۱۶	—	۸	۲	۲	۵	قتل

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

مرگ طبیعی	۲۹	۱۷	۲۳	۱۴	۵	۴	۱/۹	۱/۳	۱/۷	۰/۸	۰/۴	۰/۲
آخرت و معاد	۲	-	۳	۲۰	۱۳	۵	۰/۱	-	۰/۲	۱/۲	۱	۰/۳
روز قیامتو حسابرسی	۳	-	۲	۱	۶۴	۱۵	۰/۲	-	۰/۱	۰/۰۶	۵	۱
یاد مرگ	-	-	-	۱۰	-	-	-	-	-	۰/۶	-	-
عذاب قبر	-	-	-	۷	-	-	-	-	-	۰/۴	-	-
تقابل مرگ و زندگی	-	-	۲	-	-	-	-	-	۰/۱	-	-	-
سختی و آسانی مرگ	-	-	-	۱۹	۲	-	-	-	-	۱/۱	۰/۱	-
مجموع	۵۵	۴۰	۵۰	۱۱۳	۱۶۹	۶۴	۳/۷	۳/۲	۳/۹	۷/۰۶	۱۳/۲	۴/۴

با توجه به جدول بالا از کتاب‌های دوره اول متوسطه چاپ سال ۱۳۹۸، از میان ۱۶۰۰ سطر کتاب پیام‌های آسمان پایه هفتم، تنها ۷/۰۶ درصد کل کتاب به مقوله‌های مربوط به مرگ و معاد پرداخته شده است. که در میان این مقوله‌ها، سهم شهادت و جان فشانی از همه بیشتر است.

«یاد مرگ» و «آسانی و سختی مرگ» هم از جمله مواردی است که در این کتاب به آن توجه شده است:

«و ما را آن گونه به انجام کارهای شایسته موفق کن که در رسیدن به کوی تو حریص‌تر گردیم؛ طوری که مرگ برای ما خانه آرامشی شود تا در آن بیاساییم و جایی دوست داشتنی که مشتاقانه به آن در آییم...» (دعای امام سجاد (ع) در هنگام یادآوری مرگ، صحیفه سجادیه)

در کتاب پیام‌های آسمان پایه هشتم از بین کل سطرهای کتاب یعنی ۱۲۸۰ سطر، ۱۳/۲ درصد به مسائل مربوط به مرگ و معاد پرداخته شده است که بخش قابل توجهی از آن به روز قیامت و حسابرسی اعمال و بهشت و جهنم اختصاص دارد. به عنوان مثال متن زیر از این کتاب، بهشت را توصیف می‌کند:

«سرزمینی به وسعت تمام آسمان‌ها و زمین، پوشیده از باغ‌های بزرگ و قصرهای باشکوه و زیبا.»

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

در کتاب پیام‌های آسمان پایه نهم، از مجموع ۱۴۴۰ سطر، بیشترین مقوله پرداخته شده به مرگ و معاد، مقوله شهادت و جان فشانی است که در مقایسه با کتاب پایه هفتم و مخصوصاً هشتم، پرداختن به مقوله آخرت و بهشت و جهنم بسیار کاهش یافته است.

توصیف شهادت در راه خدا در این کتاب:

«خداوند از مومنان، جان و اموالشان را خریداری کرد تا در برابرش بهشت برای آنان باشد». (سوره توبه، آیه ۱۱۱)

با توجه به جدول فوق در می‌یابیم که مقوله‌های یاد مرگ، سختی و آسانی مرگ و عذاب قبر که در کتاب‌های پیام‌های آسمان دوره اول متوسطه به آن‌ها پرداخته شده است، در کتاب‌های فارسی این سه پایه دیده نمی‌شود. از آن سو مقوله تقابل مرگ و زندگی هم تنها در کتاب فارسی دیده می‌شود.

در کتاب فارسی هفتم از مجموع ۱۴۷۰ سطر، تنها ۳/۷ درصد به مقوله‌های مرگ و معاد پرداخته شده است که سهم مسئله آخرت و معاد و روز قیامت بسیار کم است.

مقوله آخرت در کتاب فارسی هفتم از کتاب شاهنامه فردوسی:

«اگر چشم داری به دیگر سرای
به نزد نبی و وصی گیر جای»

در کتاب فارسی هشتم، از حدود ۱۲۰۰ سطر، تنها ۳/۲ درصد کتاب به مقوله‌های مد نظر پرداخته شده است. در این بین سهم مقوله جان فشانی و شهادت بیشتر از سایر مقوله‌ها است:

«ای آفتاب شمایل دریادل

که نام خیابان‌هایت را شهیدان برگزیده‌اند...»

در کتاب فارسی نهم هم پرداختن به مقوله آخرت و معاد کم دیده می‌شود. به طوری که از مجموع ۱۲۸۰ سطر کتاب درسی تنها سه سطر به مقوله آخرت و معاد پرداخته شده است و هفده سطر به مقوله جان فشانی و شهادت اختصاص دارد. در مجموع ۳/۹ درصد کتاب به مقوله‌های مد نظر پرداخته شده است.

مقوله آخرت و معاد در فارسی نهم از کتاب بوستان سعدی:

«چو ما را به دنیا تو کردی عزیز
به عقبی همین چشم داریم نیز»

به نظر می‌رسد در کتاب‌های فارسی پایه‌های هفتم و هشتم و نهم به مقوله‌های مربوط به مسئله مرگ و معاد آن طور که باید به طور هماهنگ و هدفمند پرداخته نشده است و با کتاب‌های دینی این دوره دارای تفاوت‌های چشمگیری می‌باشد. انتظار می‌رود که این مسئله در کتاب‌های درسی ما که اندیشه‌ها و باورهای دینی ما را منعکس می‌کند، بیشتر و بهتر لحاظ شود.

فارسی دهم

مقوله بندی	سطرشماری	سطر کل	درصد فراوانی
۱. حسابرسی به اعمال	۲ سطر	۹۰۴	۰/۲ درصد
۲. حتمیت مرگ و ناگزیری از آن	۴ سطر	۹۰۴	۰/۴ درصد
۳. زندگی جاودانه پس از مرگ	۳ سطر	۹۰۴	۰/۳ درصد
۴. جهنم	۱ سطر	۹۰۴	۰/۱ درصد
۵. بهشت	۱ سطر	۹۰۴	۰/۱ درصد
۶. شهادت	۱ سطر	۹۰۴	۰/۱ درصد
۷. مرگ طبیعی	۲۳ سطر	۹۰۴	۲/۵ درصد
۸. فشار و عذاب قبر	۴ سطر	۹۰۴	۰/۴ درصد

فارسی یازدهم

مقوله بندی	سطرشماری	سطر کل	درصد فراوانی
۱. حسابرسی به اعمال	۴ سطر	۹۴۴	۰/۴ درصد
۲. قطعیت وقوع معاد	۴,۵ سطر	۹۴۴	۰/۴۷ درصد
۳. برگشتن به اصل خود	۴ سطر	۹۴۴	۰/۴ درصد
۴. حتمیت مرگ و ناگزیری از آن	۱ سطر	۹۴۴	۰/۱ درصد
۵. بهشت	۱ سطر	۹۴۴	۰/۱ درصد
۶. جهنم	۱ سطر	۹۴۴	۰/۱ درصد
۷. شهادت	۲,۵ سطر	۹۴۴	۰/۲۶ درصد
۸. مرگ طبیعی	۱۶ سطر	۹۴۴	۱/۶ درصد

فارسی دوازدهم

مقوله بندی	سطر شماری	سطر کل	درصد فراوانی
۱. حسابرسی به اعمال	۱ سطر	۹۶۰	۰/۱ درصد
۲. جهنم	۲ سطر	۹۶۰	۰/۲ درصد
۳. بهشت	۵,۵ سطر	۹۶۰	۰/۵۷ درصد
۴. بازگشت به اصل خود	۲ سطر	۹۶۰	۰/۲ درصد
۵. شهادت	۱۰ سطر	۹۶۰	۱/۰۴ درصد
۶. مرگ طبیعی	۹/۵ سطر	۹۶۰	۰/۹ درصد

دینی دهم

مقوله بندی	سطر شماری	سطر کل	درصد فراوانی
۱. اعتقاد به قطعیت معاد	۱۱۳ سطر	۱۰۰۰	۱۱/۳ درصد
۲. حسابرسی به اعمال	۲۷ سطر	۱۰۰۰	۲/۷ درصد
۳. ناگزیری از مرگ	۶ سطر	۱۰۰۰	۰/۶ درصد
۴. جهنم	۲۸ سطر	۱۰۰۰	۲/۸ درصد
۵. بهشت	۴۴ سطر	۱۰۰۰	۴/۴ درصد

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۴/۴ درصد	۱۰۰۰	۴۴ سطر	۶. اعتقاد به ثواب و عقاب
۱ درصد	۱۰۰۰	۱۰ سطر	۷. فشار و عذاب قبر
۵/۵ درصد	۱۰۰۰	۵۵ سطر	۸. برزخ

دینی یادزهم

درصد فراوانی	سطر کل	سطرشماری	مقوله بندی
۰/۲ درصد	۱۲۶۰	۳ سطر	۱. قطعیت معاد
۰/۰۷ درصد	۱۲۶۰	۱ سطر	۲. حسابرسی اعمال

دینی دوازدهم

درصد فراوانی	سطر کل	سطرشماری	مقوله بندی
۰/۰۸ درصد	۱۱۴۰	۱ سطر	۱. قطعیت معاد
۰/۵ درصد	۱۱۴۰	۶ سطر	۲. ثواب و عقاب
۰/۰۸ درصد	۱۱۴۰	۱ سطر	۳. جهنم
۰/۰۸ درصد	۱۱۴۰	۱ سطر	۴. ناگزیری از مرگ

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۱,۲ حسابرسی به اعمال در روز قیامت:

مسئله حسابرسی به اعمال در روز قیامت یکی از مهمترین مقوله‌های ایمان به معاد که دومین اعتقاد اصلی مسلمانان پس از توحید و یگانگی خداوند است به شمار می‌رود که در فارسی یازدهم به طور میانگین در ۹۴۴ سطر کتاب، تنها ۴ سطر به این مسئله پرداخته که خود در مقایسه با فارسی دهم و دوازدهم که به ترتیب از ۹۰۴ سطر، فقط ۲ سطر به این موضوع و از ۹۶۰ سطر کتاب درسی، تنها ۱ سطر از کتاب به مسئله حسابرسی به اعمال در روز قیامت و ثواب و عقاب پرداخته است فارسی یازدهم در این مؤلفه وضعیت به نسبت بهتری در مقایسه با دو کتاب فارسی دیگر دارد. و با توجه به این که هر ایدئولوژی و حکومتی در پی تثبیت و استحکام بخشیدن به ارزش‌ها و باورهای مورد قبول خود است و البته با توجه به ماهیت ادبیات فارسی، انتظار می‌رود کتاب‌های فارسی جمهوری اسلامی ایران در کنار حفظ ساختار ادبی و بعد عاطفی کتاب و توجه به التذاد ادبی دانش آموزان در اشاره به این مؤلفه اهتمام بیشتری بورزند.

در کتاب دینی دهم ۲۷ سطر از به طور میانگین ۱۰۰۰ سطر کتاب یعنی چیزی حدود ۲/۷ درصد از کتاب به مسئله حسابرسی به اعمال در روز قیامت پرداخته است که این مفهوم در دینی یازدهم به یک سطر تقلیل یافته و در کتاب دینی دوازدهم به طور کلی حذف گردیده است.

در فارسی دهم نویسندگان کتاب درسی با بیان حدیث شریف پیامبر اکرم (حاسوا قبلان تحاسوا) قسمتی از اثر قابوسنامه (در همه کاری داد از خویشتن بده که هر که داد از خویشتن بدهد از داور مستغنی باشد) را ذکر کردند

در فارسی یازدهم نیز در درس قاضی بست از زبان بوالحسن بولانی خطاب به بونصر مشکان بیان شده که (این صلت فخر است پذیرفتم و بازادم که مرا به کار نیست و قیامت سخت نزدیک است حساب این نتوانم داد..) و در جایی دیگر آمده (مرا چه افتاده است که زر کسی دیگر برد و شمار آن به قیامت مرا باید داد؟! و همچنین بیت

میفکن به روز جزا کار خود را) و

(حساب خود اینجا کن آسوده دل باش

ز هولم در آن روز بی باک کن)

(به حشرم بده نامه در دست راست

تکمیل کننده این مقوله هستند

در فارسی دوازدهم بیت (شاهد نیاز نیست که در محضر آورند در دادگاه عشق رگ گردنت گواه) شاهدهی معنایی بر اعتقاد به حسابرسی اعمال پس از مرگ در روز قیامت است.

بخشی از سطرهای مرتبط با این مفهوم در دینی دهم:

(با آماده شدن صحنه قیامت، رسیدگی به اعمال آغاز می‌شود و اعمال، افکار و نیت‌های انسان‌ها در ترازوی عدل پروردگار سنجیده می‌شود و اگر عملی حتی به اندازه ذره‌ای ناچیز باشد، به حساب آن نیز رسیدگی خواهد شد. اعمال پیامبران و امامان معیار و میزان سنجش اعمال قرار می‌گیرد؛ زیرا اعمال آنان عین آن چیزی است که خدا به آن دستور داده است؛ از این رو هرچه عمل انسان‌ها به راه و روش آنان نزدیک‌تر باشد، ارزش افزون‌تری خواهد داشت. صفحه ۷۲ درس ۶)

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

همچنین این مفهوم در دینی یازدهم نیز در قالب (اسلام از انسان خواسته تا با اندیشه در خود و جهان هستی به سرای آخرت و پاداش و حسابرسی عادلانه ایمان قلبی بیاورند) تکرار شده است.

حتمیت مرگ و ناگزیری از آن:

یکی دیگر از اصول فکری همه انسان‌ها، ناگزیری و ناچاری در برابر مرگ است. مرگ واقعیتی است که هیچ کس را از آن فراری نیست. در کتاب فارسی دهم ۰/۴ درصد از ۱۰۰ درصد کتاب یعنی چیزی حدود ۴ سطر از ۹۰۰ و اندی سطر، به مسئله حتمیت مرگ اشاره شده که این مقوله در کتاب فارسی یازدهم تنها یک سطر از ۹۴۴ سطر را دربر می‌گیرد و در فارسی دوازدهم نیز اصلاً به این موضوع پرداخته نشده است و این آمار نشان دهنده عدم تناسب در این مؤلفه در سه کتاب فارسی متوسطه دوم است

در فارسی دهم شعر سیف فرغانی:

(هم مرگ بر جهان شما نیز بگذرد هم رونق زمان شما نیز بگذرد

بر حلق و بر دهان شما نیز بگذرد

آب اجل که هست گلوگیر خاص و عام

هم بر چراغدان شما نیز بگذرد) ..

بادی که زمانه بسی شمع‌ها بکشت

نمونه‌ای مناسب برای تأیید صحت سخن پژوهشگران است.

در فارسی یازدهم نیز این بیت مولانا

پس من چگونه گویم کائن درد را دوا کن)

(دردی است غیر مردن کان را دوا نباشد

به مسئله حتمیت مرگ اشاره کرده است.

حتمیت مرگ و ناگزیری از آن در دینی دهم تقریباً ۰/۶ درصد از کتاب را دربر می‌گیرد و در جای این مفهوم در دینی یازدهم خالی است و دینی دوازدهم تنها یک سطر از کتاب را شامل می‌شود.

مفهوم مد نظر در دینی دهم شامل (هر انسانی که پا به عرصه وجود می‌گذارد در یکی از مراحل زندگی مرگ به سراغش خواهد آمد و پرونده زندگی او را در این دنیا خواهد بست بنابراین انسان را از مرگ گریزی نیست. درس ۳) می‌شود.

در دینی دوازدهم نیز سطر (هرکس طعم مرگ را می‌چشد و قطعاً ما شما را با خیر و شر می‌آزماییم و به سوی ما برگردانده می‌شوید. سوره انبیا آیه ۳۵، درس ۶) شاهد معنایی برای ناگزیری انسان‌ها از مرگ است.

زندگی جاودانه پس از مرگ:

یکی از مسائلی که سبب می‌شود آدمی دیدگاه مثبت‌تری نسبت به مرگ بیابد و از دریچه روشن‌تری به آن بنگرد اعتقاد به داشتن زندگی جاودانه و همیشگی پس از مرگ است یعنی پرونده زندگی آدمی با توفی روح وی توسط فرشته مرگ به اتمام

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

نمی‌رسد بلکه زندگی و حیات ابدی و واقعی او آغاز می‌شود. جهانی که در آن هرکسی به اندازه خوبی‌ها و نیکی‌ها و فضایلش در این دنیا از راحتی و آسایش آن جهان برخوردار خواهد بود و به اندازه رذایل و بدی‌ها و زشتی‌هایش در جهان مادی از رنج و عذاب آن دنیا متالم خواهد شد.

کتاب فارسی پایه دهم در ۳ سطر از ۹۰۴ سطر کتاب که شامل (دشمن حیرت زده است که چگونه ممکن است کسی از مرگ نهراسد؟ کجا از مرگ می‌هراسد آن کسی که جاودانگی روح خویش در جوار رحمت حق آگاه است؟) به این مسئله پرداخته شده و در سایر کتاب‌های فارسی متوسطه دوم سخنی از آن به میان نیامده که جای انتقاد دارد.

این مفهوم در هیچ کدام از کتاب‌های دینی متوسطه دوم به طور اختصاصی مورد بحث قرار نگرفته است و تنها در دینی دهم در مواردی اندک ضمن توضیحات بهشت، بر زندگی جاودانه پس از مرگ نیز اشاره شده است مانند:

(در آن [بهشت ابدی] جاویدان‌اند و خواستار هیچ گونه دگرگونی نیستند. سوره کهف آیه ۱۰۸، درس ۷)

بهشت:

از هر کتاب فارسی دهم و یازدهم تنها ۱ سطر به بهشت اشاره شده و در فارسی دوازدهم این میزان به حدوداً ۶ سطر افزایش یافته است.

در فارسی دهم در داستان آفرینش آدم تاکید شده که (گل دل را از بهشت بیاوردند)

در فارسی یازدهم در درس جمال و کمال عنوان شده که (بدان قرآن مانند است به بهشت جاودان. در بهشت از هزارگونه نعمت است و در قرآن از هزارگونه پند و حکمت است..)

در فارسی دوازدهم نیز در بیان مسیر سیر و سلوک در درس سیمرغ و سی مرغ (بهشت جایگاهی خرم است اما زیبایی بهشت نیز پرتوی از جمال سیمرغ است..) بر شکوه بهشت اشاره شده است.

در دینی دهم حدود ۴۴ سطر از ۱۰۰۰ سطر کتاب درسی به مفهوم بهشت اشاره شده اما سایر کتاب‌های دینی متوسطه دوم عاری از این مفهوم است که جای انتقاد دارد.

متن نمونه مرتبط در دینی دهم: (بهشت هشت در دارد که بهشتیان از آن درها وارد می‌شوند یک در مخصوص پیامبران و صدیقان، یک در مخصوص شهیدان و درهای دیگر برای گروه‌های دیگر است. از هر دری فرشتگان برای استقبال به سوی آنان می‌آیند «سوره رعد، ۲۳» و به بهشتیان سلام می‌کنند و می‌گویند: خوش آمدید؛ وارد بهشت شوید و برای همیشه در آن زندگی کنید «سوره زمر، ۷۳» بهشتیان می‌گویند خدای را سپاس که به وعده خود وفا و این جایگاه زیبا را به ما عطا کرد «سوره زمر، ۷۴» هر یک از بهشتیان در درجه‌ای خاص از بهشت قرار می‌گیرند. هر چه دل‌هایشان تمنا کند و دیدگانشان را خوش آید، آماده می‌بینند. «سوره زخرف، ۷۱»)

جهنم:

در کتاب فارسی دهم از ۹۰۴ سطر کتاب و همچنین در کتاب فارسی یازدهم از ۹۴۴ سطر در هر کتاب تنها ۱ سطر به جهنم اشاره شده و در فارسی دوازدهم فراوانی این مقوله به ۲ سطر افزایش یافته است

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

در فارسی دهم ضمن تاکید بر دوری از دوست ناشایست از عذاب جهنم یاد شده:

(زینهار از قرین بد زنهار و قنارینا عذاب النار)

در فارسی یازدهم در ضمن درس کاوه دادخواه در بیت

(همه سوی دوزخ نهادید روی سپردید دلها به گفتار اوی)

از دوزخ نام برده شده است

در فارسی دوازدهم نیز در شعر سنایی به جهنم اشاره شده است.

(لب و دندان سنایی همه توحید تو گوید مگر از آتش دوزخ بودش روی رهایی)

این مقوله در دینی دهم ۲/۸ درصد یعنی حدود ۲۸ سطر کتاب را شامل می‌شود. همچنین در دینی یازدهم نیز اشاره‌ای به این مفهوم نشده و دینی دوازدهم ۱ سطر کتاب درسی را تشکیل می‌دهد.

دینی دهم: (آتش جهنم، بسیار سخت و سوزاننده است. این آتش حاصل عمل خود انسان‌هاست و برای همین، از درون جان آنها شعله می‌کشد «همزه، ۴ تا ۷» در این حال، ناله حسرت دوزخیان بلند می‌شود و می‌گویند: ای کاش خدا را فرمان می‌بردیم و پیامبر او را اطاعت می‌کردیم «احزاب، ۶۶» ای کاش فلان شخص را به عنوان دوست خود انتخاب نمی‌کردیم. او ما را از یاد خدا بازداشت «فرقان، ۲۸ و ۲۹» دریغ بر ما، به خاطر آن کوتاهی‌هایی که در دنیا کردیم! «انعام، ۳۱»)

دینی دوازدهم: (کسانی که زندگی دنیا و تجملات آن را بخواهند حاصل کارهایشان را در همین دنیا به آنان می‌دهیم و کم و کاستی نخواهند دید. اما اینان در آخرت جز آتش دوزخ بهره‌ای ندارند و هرچه در دنیا کرده‌اند بر باد رفته)

قطعیت معاد:

معاد از واقعیاتی است که نه تنها خداوند در قرآن کریم و پیامبران الهی و امامان معصوم وعده آن را دادند بلکه قاعده‌ای عقلانی است. اینکه آفرینش انسان هدفمند و با برنامه است و جهانی باید باشد تا ظرفیت تحقق عدالت و حکمت ربوبی خداوند در همه زمینه‌ها را دارا باشد، نیکان به پاداش اعمال نیک خود و بدان به عقوبت کارهای خود دچار شوند مورد تأیید عقل است. اعتقاد به این اصل زمینه را برای بهتر زندگی کردن انسان فراهم می‌کند.

در کتاب فارسی یازدهم ۴,۵ سطر از ۹۴۴ سطر کتاب به قطعیت وقوع معاد پرداخته است مانند:

(کدام دانه فرو رفت در زمین که نرست چرا به دانه انسانیت این گمان باشد)

و کتاب‌های فارسی دهم و دوازدهم عاری از این مفهوم هستند.

دینی دهم در ۱۱۳ سطر از کتاب درسی به این مقوله پرداخته یعنی بیشترین فراوانی مباحث مرتبط با موضوع مقاله حاضر به مسئله قطعیت معاد تعلق می‌گیرد

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

(خداوند کسی است که هیچ خدایی جز او نیست او قطعاً شما را در روز قیامت جمع می‌کند که شکی در {وقوع} آن نیست و چه کسی در سخن از خدا راستگوتر است؟ «نساء، ۷۸»)

(خداست که باها را می‌فرستد تا ابر را برانگیزند. سپس آن ابر را به سوی سرزمینی مرده برانیم و آن زمین مرده را بدان {وسيله} پس از مرگش زندگی بخشیدیم. زنده شدن قیامت نیز همین گونه است «سوره فاطر، ۹»)
دینی یازدهم و دوازدهم نیز هرکدام به ترتیب در ۳ و ۱ سطر از کتاب به این مبحث پرداخته‌اند.

نمونه متن مرتبط در دینی یازدهم: (امام باقر (ع) فرمودند: خداوند آنچه را که امت تا روز قیامت به آن احتیاج دارد، در کتابش {قرآن} آورده است.)

نمونه متن مرتبط در دینی دوازدهم: (هرکس به خدا و روز قیامت ایمان بیاورد پس پاداششان نزد پروردگارشان است و هیچ ترسی برایشان نیست و غمگین نمی‌شوند. «بقره، ۶۲»)

بازگشتن به اصل خود:

بازگشتن به اصل خود از دیگر مقوله‌های مرتبط با موضوع است که در ادبیات عارفانه و عاشقانه و فلسفه بسیار تکرار شده است. افلاطون معتقد است که همه موجودات سایه‌هایی از حقیقت برین و مثال خود در عالم بالا هستند و روزی به اصل خود بازمی‌گردند.

در فارسی دهم اشاره‌ای به این مسئله نشده اما در فارسی یازدهم ۴ سطر از ۹۴۴ سطر کتاب و در فارسی دوازدهم ۲ سطر از ۹۶۰ سطر به این مسئله اختصاص داده شده است.

این ابیات از مولانا در فارسی یازدهم شاهی معنایی بر بازگشت به اصل خود در ادبیات عارفانه ماست:

(هر نفس آواز عشق می‌رسد از چپ و راست ما به فلک می‌رویم عزم تماشا که راست

ما به فلک بوده‌ایم یار ملک بوده‌ایم باز همانجا رویم جمله که آن شهر ماست

خود ز فلک برتریم وز ملک افزون‌تریم زین دو چرا نگذریم منزل ما کبریاست)

در فارسی یازدهم نیز (هرکسی کاو دور ماند از اصل خویش بازجوید روزگار وصل خویش) با آیه کلشی
یرجع الی اصله قرابت معنایی دارد.

این مفهوم در هیچ یک از کتاب‌های دینی دوره دوم متوسطه مورد بحث و اشاره قرار نگرفته است که جای انتقاد دارد!

شهادت:

در فارسی دهم ۱ سطر از ۹۰۴ سطر کتاب و در فارسی یازدهم تقریباً ۳ سطر از ۹۴۴ سطر کتاب و در فارسی دوازدهم ۱۰ سطر از ۹۶۰ صفحه کتاب بیانگر مفهوم شهادت است

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

با توجه به این که شهادت و ایثار در کشور ما با فرهنگ و تاریخ معاصرمان پیوند خورده و عجین است پراکندگی این مسئله و عدم تعادل آن در سه کتاب غیرقابل چشم پوشی است.

در فارسی دهم شعر (من ایرانی‌ام آرمانم شهادت
تحسین الذین قتلوا فی سبیل الله امواتا بل احیا عند ربهم یرزقون) ارتباط معنایی دارد.

در فارسی یازدهم نیز بیت (پرواز شدند و پر گشودند به عرش
مدح شهدای غواص سروده شده است

در فارسی دوازدهم نیز به وسیله ابیات

(جامه‌ای کاو نشود غرقه به خون بهر وطن
بدر آن جامه که ننگ تن و کم از کفن است)

(حسن شهادت از همه حسنی فراتر است
ای محسن شهید من ای حسن بی گناه)

(کسی پون تو طریق پاکبازی نگرفت
با زخم نشان سرفرازی نگرفت

زین پیش دلورا کسی چون تو شگفت
حیثیت مرگ را به بازی نگرفت)

بر ارزشمندی شهادت و جان فشانی در راه وطن تاکید شده است.

اعتقاد به ثواب و عقاب:

مسئله اعتقاد به ثواب و عقاب در دینی دهم در ۴۴ سطر مورد بحث قرار گرفته است. مانند:

(آن کس که سرای آخرت را بطلبد و برای آن سعی و کوشش کند پاداش داده خواهد شد...)

(بعضی می گویند پروردگارا به ما در دنیا نیکی عطا کن و در آخرت نیز نیکی مرحمت فرما و مارا از عذاب آتش نکه دار..)

(هرکس نعمت و پاداش دنیا را بخواهد، نعمت و پاداش دنیا و آخرت نزد خداست)

دینی یازدهم عاری از این مقوله و در دینی دوازدهم ۶ سطر یعنی حدود ۵/۰ درصد کتاب شامل این مبحث می‌شود مانند:

(آنان که کافر شدند، تصور نکنند که اگر به آنان مهلت می‌دهیم، به نفع آنها است، فقط [به این خاطر] به آنان مهلت می‌دهیم تا
بر گناهان خود بیفزایند و برای آنها عذابی خوارکننده است.)

(کسی که کار نیکی بیاورد ده برابر آن [پاداش] می‌گیرد و کسی که کار بدی بیاورد جز به اندازه آن کیفر نمی‌شود و بر آنان ستم
نمی‌شود.)

برزخ:

۵۵ سطر در دینی دهم مرتبط با این مقوله است اما در دینی‌های یازدهم و دوازدهم به این مبحث پرداخته نشده که حاکی از
عدم تناسب و پراکندگی موضوعها در کتب درسی است.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

(آنگاه که مرگ یکی از آنها فرا رسد می‌گوید: پروردگارا! مرا بازگردانید باشد که عمل صالح انجام دهم؛ آنچه را در گذشته ترک کرده‌ام. هرگز! این سخنی است که او می‌گوید و پیش روی آنها برزخ و فاصله‌ای است تا روزی که برانگیخته می‌شوند.)
فشار و عذاب قبر:

مسئله عذاب قبر یکی دیگر از مسائلی است که در ۱۰ سطر در دینی دهم اشاره شده اما در جای آن در دینی یازدهم و دوازدهم خالی است.

(انسان‌هایی که در زندگی دنیوی موفق به ترک تعلق به دنیا نشده‌اند و اسیر دنیا و تعلقات آن بوده‌اند و انس با دنیا و دلبستگی شدید به آن هنوز در قلب و روح آنها وجود دارد، با ورود به این عالم جدید و از دست دادن دلبستگی‌های دنیوی، دچار ترس و وحشت می‌شوند و همچنین به دلیل گناهانی که انجام داده‌اند، در عذاب و فشار روحی قرار می‌گیرند. هرچه انس و تعلق انسان به دنیا بیشتر باشد، این فشارها و وحشت‌ها بیشتر خواهد بود و هرچه تعلق کمتر باشد، این ترس و فشار کمتر می‌شود. پس این عذاب و فشار قبر به معنای تنگ شدن قبر خاکی نیست؛ بلکه منظور در فشار و عذاب بودن روح انسان است.
درس ۵ دینی دهم)

در فارسی دهم در گنج حکمت مزار شاعر به صورت ضمنی تصویری از فشار قبر ارائه شده است.

(تیمور بر سر مزار فردوسی شتافت و چون جذبه‌ای اسرار آمیز او را به سوی فردوسی می‌کشید، خواست که قبرش را بگشایند: «مزار شاعر غرق در گُل بود.» ... سنگ بزرگی را که بر گور فاتح چین نهاده بودند، برداشتند؛ ولی تیمور ناگهان بر خود لرزید و روی بگردانید: «گور ستمگر غرق در خون بود.»)

مرگ طبیعی:

از پرتکرارترین مقوله‌های مرتبط با موضوع در کتاب‌های فارسی متوسطه دوم مرگ طبیعی است که ۲/۵ درصد از فارسی دهم و ۱/۶ درصد از فارسی یازدهم و ۰/۹ درصد از فارسی دوازدهم را شامل می‌شود.

نتیجه گیری

همانطور که قابل مشاهده است، با توجه به میزان اهمیتی که موضوع مرگ و معاد به عنوان یکی از محکم‌ترین و قابل دفاع‌ترین عقاید مسلمانان و اصول شرع اسلام داراست، در کتب درسی مورد توجه و آنطور که باید و شاید مورد بحث قرار نگرفته است. همچنین میزان فراوانی و پراکندگی این مبحث در کتب فارسی و دینی متوسطه اول و دوم با توجه به رابطه طولی و عرضی کتاب‌های درسی، متعادل نیست و از این حیث نیز به مولفان کتب درسی نقد وارد است.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

فهرست منابع:

۱. جبارہ ناصرو، عظیم و کوهنورد، رقیه، ۱۳۹۶، مرگ و مرگ اندیشی در اشعار شفیعی کدکنی، مجله شعرپژوهی (بوستان ادب دانشگاه شیراز)، سال نهم، شماره ۲.
۲. امیری خراسانی، احمد، ۱۳۹۸.
۳. سنچولی، اردشیر، ۱۳۹۵، بررسی بازتاب اعتقاد به استویهاد یا دیو مرگ در شاهنامه، پژوهشنامه ادب حماسی، سال چهاردهم، شماره اول، پیاپی ۲۵، ۱۷۳-۱۹۱.
۴. اعرجی، هدیه، ۱۳۹۷.
۵. بهروان، حمیدرضا، ۱۳۸۸، مقایسه مرگ اندیشی در نهج البلاغه و مینوی خرد و بهره‌های تربیتی آن، شماره ۲۵ و ۲۶.
۶. ترابی کیا، سارا، ۱۳۸۶.
۷. عبدی مکوند، اسماعیل، ۱۳۹۱.
۸. سجادی، ۱۳۸۶.
۹. کتاب معاد از دیدگاه علامه قزوینی،
۱۰. فرهنگ معین
۱۱. عبدالرزاقی، ۱۳۸۰.
۱۲. کارگر، مجتبی، ۱۳۹۵.
۱۳. زاگربسکی، لیندا، ۱۳۸۸، مرگ و زندگی پس از مرگ، ترجمه غلامرضا مهربادی، شماره ۲۱، صفحه ۴۸-۶۲.
۱۴. بخشی، اختیار، ۱۳۹۸، نگاهی به حضور الهیات اسلامی در کتاب‌های درسی فارسی دوره متوسطه، سال هجدهم، شماره ۷۰.
۱۵. عالی زاده مرشت، محمد، ۱۳۹۹، تحلیل انتقادی صورت و محتوای اشعار کتاب‌های فارسی دوره دوم متوسطه، سال بیستم، شماره چهارم، ۳۴۳-۳۶۱.
۱۶. آتش زر، علیرضا و ملک محمدی، کوثر، ۱۳۹۸.
۱۷. محمدی، فرهاد، ۱۳۹۷، مفاهیم مرتبط با مرگ و مرگ اندیشی در شعر شاعران عارف، ششمین همایش ملی متن پژوهی ادبی نگاهی تازه به ادبیات داستانی معاصر، تهران.
۱۸. نوروزی، زینب و زنگنه قاسم آبادی، راضیه، ۱۳۹۸، بررسی عناصر دینی در اشعار کتاب فارسی متوسطه دوم رشته علوم انسانی پایه دهم، هفتمین همایش ملی متن پژوهی ادبی با عنوان نگاهی تازه به ادبیات کودک و نوجوان، تهران.
۱۹. رضایی، مهناز، ۱۳۸۹، مرگ و زندگی در شعر معاصر ایران، مطالعات زبان فرانسه، دوره یکم، شماره ۲، ۷۱-۸۲.
۲۰. جوکار، منوچهر و ساکی، بهمن، ۱۳۹۲، بررسی عناصر دینی و میهنی در اشعار کتاب‌های فارسی دوره راهنمایی، مطالعات ادبیات کودک، سال چهارم، شماره ۱ (پیاپی ۷)، ۴۸-۲۱.
۲۱. کاکایی، قاسم و جبارہ ناصرو، محبوبه، ۱۳۹۳، بررسی تطبیقی مرگ اندیشی از دیدگاه خیام و عطار، اندیشه دینی، دوره چهاردهم، شماره ۳ (پیاپی ۵۲)، ۱۳۶-۱۱۳.
۲۲. معروفی، یحیی و پناهی توانا، صادق، ۱۳۹۳، جایگاه مؤلفه‌های هویت ملی-مذهبی در محتوای کتاب‌های ادبیات فارسی دوره متوسطه، فصلنامه تعلیم و تربیت، سال سی‌ام، شماره ۴ (پیاپی ۱۲۰)، ۱۰۴-۸۳.
۲۳. قائمی، محمد مهدی و واعظی، احمد، ۱۳۹۳، حقیقت مرگ، مرگ اندیشی و معنای زندگی، آیین حکمت، سال ششم، شماره ۲۰، ۱۸۳-۱۵۵.
۲۴. جبارہ ناصرو، عظیم و کوهنورد، رقیه، ۱۳۹۶، مرگ و مرگ اندیشی در اشعار شفیعی کدکنی، شعر پژوهی (بوستان ادب)، سال نهم، شماره ۲ (پیاپی ۳۲)، ۸۶-۶۷.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ISSN ۲۹۸۰-۷۷۸۶

۲۵. صدقی، حسین و محمدی، فرهاد، ۱۳۹۳، مطالعه مرگ اندیشی در اندیشه خیام و مولانا، زبان و ادب فارسی دانشگاه آزاد سنندج، سال ششم، شماره ۲۱، ۱۵۲-۱۳۱.
۲۶. سالاری مقدم، مهری، ۱۳۹۶، بررسی تطور مفهوم مرگ در رمان نوجوان فارسی (پایان نامه)
۲۷. پرویزی، ریحان، ۱۳۸۹، سیمای مرگ در نثر فنی فارسی (پایان نامه)